

GRAMMATIK TAHLIL USULLARI

ADCHTI 402-guruh talabasi

Turg'unaliyev Oxunjon Oqiljon
o'g'liIlmiy rahbar: **O. U. Ismanova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada grammatik tahlil usullari, ularning tilshunoslikdagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Maqolada zamonaviy lingvistikada qo'llaniladigan asosiy grammatik tahlil metodlari – sintaktik, morfologik va funksional yondashuvlar haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, grammatik tahlilning o'quv jarayonidagi o'rni va uni samarali tashkil etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari grammatik bilimlarni chuqurlashtirish va amaliy tahlil ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: grammatik tahlil, sintaktik tahlil, morfologik yondashuv, funksional grammatika, tilshunoslik, o'quv jarayoni.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы грамматического анализа, их роль и значение в лингвистике. Описываются основные методы грамматического анализа, применяемые в современной лингвистике – синтаксический, морфологический и функциональный подходы. Также рассматривается значение грамматического анализа в образовательном процессе и пути его эффективной организации. Результаты исследования способствуют углублению грамматических знаний и формированию практических навыков анализа.

Ключевые слова: грамматический анализ, синтаксический анализ, морфологический подход, функциональная грамматика, лингвистика, образовательный процесс

Annotation: This article discusses methods of grammatical analysis, their role, and significance in linguistics. It describes the main methods used in modern linguistic analysis — syntactic, morphological, and functional approaches. The article also examines the importance of grammatical analysis in the educational process and explores ways to organize it effectively. The research results contribute to deepening grammatical knowledge and developing practical analytical skills.

Keywords: grammatical analysis, syntactic analysis, morphological approach, functional grammar, linguistics, educational process.

Grammatika (qadimgi yunoncha: gramma soʻzidan — harf, yozish) — tilshunoslikning tilning grammatik tuzilishini, yaʼni soʻzlarning shaklga ega boʻlish qonuniyatlarini, shuningdek, soʻz birikmalari va gaplarni tuzish qonuniyatlarini oʻrganadigan boʻlimi. Grammatika 2 qismdan — morfologiya va sintaksisdan iborat. Morfologiyada soʻzning grammatik turkumlari va morfologik kategoriyalar, soʻz shakllari, sintaksisda esa soʻz shakllarining gap tarkibida oʻzaro birikish yoʻllari, gap va uning kategoriyalari, gapning tuzilish turlari bayon qilinadi. Demak, Grammatikada soʻz shakli, grammatik maʼno, grammatik shakl, grammatik kategoriya, gap va uning kategoriyalari haqidagi tushunchalar markaziy oʻrinni egallaydi. Tilda oʻzining doimiy ifodalovchisiga ega boʻlgan, soʻz shakli va gapga xos umumlashgan maʼno grammatik maʼno sanaladi. Maʼlum grammatik maʼnoni ifodalash uchun xizmat qiladigan moddiy vosita grammatik shakl hisoblanadi. Grammatik shakllarni grammatik kategoriyani tashkil etgan unsurlar deyish mumkin. Aslida grammatik shakl deganda, maʼlum grammatik maʼnoning moddiy tomoni tushuniladi. Grammatik shakl grammatik kategoriyani tashkil etgan qismlarning bir tomonini — yaʼni shakliy tomonini ifodalaydi. Shu bois, grammatik kategoriyalar grammatik shakllarning munosabatidan yuzaga kelgan umumiylik, deyilsa mantiqan toʻgʻri boʻlmaydi. Chunki grammatik kategoriya tarkibiga kirgan har bir qism ham, oʻz navbatida, shakl va mazmun munosabatidan tashkil topgan yaxlitlikdir. Grammatika maʼlum til qurilishini qanday oʻrganishiga koʻra, amaliy Grammatika va

nazariy Grammatikaga bo'linadi. Amaliy Grammatika muayyan bir tilda gapning to'g'ri qurilishi uchun zarur bo'lgan grammatik qoidalarni tavsiflaydi. U o'z navbatida, 2 turga bo'linadi: tavsifiy hamda me'yoriy grammatika. Tavsifiy Grammatika til grammatik qurilishini tavsiflash, bayon qilish bilan cheklanadi. Me'yoriy Grammatika esa til faktlarining til me'yoriga munosabatini, ma'lum bir lisoniy birlik yoki qurilmaning to'g'ri yoki noto'g'ri qo'llanganini o'rganadi. Amaliy Grammatikadan farqli ravishda, nazariy Grammatika til qurilishini tavsiflash bilan birga, til qurilishidagi birliklarning o'zaro munosabatini o'rganadi. Bu orqali har bir lingvistik birlikning til sistemasidagi o'рни, qiymati belgilanadi. Nazariy Grammatikada til grammatik qurilishining sistemaviy xususiyati ochiladi. Bevosita kuzatishda berilgan hodisalar zahirida yashiringan mohiyat belgilanadi. Shuning uchun ham nazariy Grammatika umumiylik — xususiylik, mohiyat — hodisa, imkoniyat — voqelik dialektikasini o'zida namoyon etuvchi til va nutq zidlanishiga asoslanadi.

Grammatik tahlil — bu so'z yoki gaplarning grammatik jihatdan (ya'ni, tuzilishi va vazifasi bo'yicha) o'rganilishi va tahlil qilinishidir. Bu jarayonda so'zlarning qanday so'z turkumiga mansub ekani, qanday grammatik shakllarda kelgani, gapdagi o'рни va boshqa so'zlar bilan qanday bog'langani aniqlanadi.

Grammatik tahlil tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega bo'lib, u orqali til birliklarining tuzilishi, ma'nosi va ularning nutqdagi vazifalari chuqurroq tushuniladi.

Grammatik tahlilning asosiy maqsadi:

So'zning morfologik xususiyatlarini (masalan: zamon, son, shaxs, kelishik) aniqlash.

Gapdagi so'zlarning vazifasini (egallik, kesim, hol va h.k.) tushunish.

So'zlar o'rtasidagi grammatik bog'lanishlarni ko'rsatish.

Oddiy misol:

Gap: "Men kitob o'qiyman."

Men — olmosh, 1-shaxs, birlik, ega bo'lib kelgan.

Kitob — ot, birlik, tushum kelishigidagi shakl, to'ldiruvchi.

O'qiyman — fe'l, hozirgi zamon, 1-shaxs, birlik, kesim.

Grammatik tahlil so'z va gaplarning grammatik tuzilishini chuqur o'rganishga yordam beradi. Bu tahlil orqali biz tilning qanday ishlashini yaxshiroq tushunamiz, to'g'ri va aniq nutq tuzishni o'rganamiz.

Grammatik tahlil — bu so'z yoki gapdagi grammatik birliklarni (so'z turkumi, so'z shakllari, gap bo'laklari va ularning vazifalari) tahlil qilish jarayonidir. Grammatik tahlil tilshunoslikda matn yoki gapni tuzuvchi birliklarning tuzilishi va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlashga xizmat qiladi.

Asosiy jihatlari:

1. So'z turkumini aniqlash – so'z ot, fe'l, sifat, son, olmosh, ravish va hokazoligini aniqlash.
2. So'z shakllarini tahlil qilish – so'zning yasalishi, qo'shimchalari, nisbatlari, zamon, shaxs, son, kelishik kabi grammatik belgilarini aniqlash.
3. Gap bo'laklarini tahlil qilish – so'zning gapdagi vazifasini (egalik, kesim, to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol) aniqlash.
4. Syntaktik tahlil – gapning tuzilishi (sodda yoki qo'shma), bog'lanish usullari, komponentlar o'rtasidagi munosabatlar.

Grammatik tahlil usullari

1. Grammatik tahlil — bu til birliklarining (so'z, so'z birikmasi, gap) grammatik shakllarini, ularning vazifasi va o'zaro bog'liqligini o'rganishdir. Bunda tahlil

qilingan birlikning nutqdagi o'rne, grammatik kategoriyasi va sintaktik roli aniqlanadi.

2. Grammatik tahlilning asosiy usullari

a) Morfologik tahlil: Bu tahlil turida so'zning qaysi so'z turkumiga mansubligi, qanday grammatik shakllarda kelgani (tuslanish yoki qo'shiluv), grammatik kategoriyalari (son, jins, egalik, zamon, mayl, shaxs, etc.) va gapdagi sintaktik roli aniqlanadi.

Misol: "Kitoblarni o'qidim."

"Kitoblarni" — ot, ko'plikda, tushum kelishigidagi shakli

"O'qidim" — fe'l, o'tgan zamon, 1-shaxs, birlik

b) Sintaktik tahlil: Gapdagi so'zlar va so'z birikmalari orasidagi munosabatlar o'rganiladi: gapning turi (tuzilishi va ma'nosi jihatidan), grammatik asosni tashkil etuvchi bo'laklar (egalik, kesim), ikkinchi darajali bo'laklar (to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol) va gap bo'laklari o'rtasidagi bog'lanishlar.

Misol: "U yangi kitob sotib oldi."

Egasi: "U"

Kesim: "sotib oldi"

To'ldiruvchi: "kitob"

Aniqlovchi: "yangi"

c) Morfosintaktik tahlil: Bu usul morfologik va sintaktik tahlilning uyg'unligidir. Unda har bir so'zning morfologik shakli va gapdagi vazifasi birgalikda ko'rib chiqiladi.

d) Transformatsion tahlil: Bu yondashuvda gaplar yoki matnlar sintaktik jihatdan oddiyoq tuzilmalarga aylantiriladi va ularning tarkibi tahlil qilinadi. Asosan zamonaviy lingvistikada qo'llaniladi.

e) Semantik-grammatik tahlil: Grammatik shakllar va ularning ma'no jihatlarini tahlil qilinadi. Bu yondashuvda grammatik kategoriyalar bilan semantik tushunchalar bog'lanadi.

3. Grammatik tahlilning amaliy ahamiyati

Til o'rganishda grammatik bilimlarni chuqurlashtiradi.

Tilshunoslik tadqiqotlarida ilmiy tahlil vositasi sifatida xizmat qiladi.

Ona tili va xorijiy tillarni o'rganishda asosiy nazariy baza bo'lib xizmat qiladi.

Yozma va og'zaki nutqni to'g'ri va tushunarli tuzish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Urumbayeva, I. O. (2024). ILM-FANDA TERMINLAR OLAMI. XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI, 1 (1), 187-189.
2. Burxonovich, A. O. (2024). ZOOFRAZEMALARNI TADQIQ QILISHDA DARTISHKINA TAHLIL METODI (RUS VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA). PEDAGOG, 7(9), 131-134.
3. Azamov, O. (2023). ZOOFRAZEMALARNI NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH TAMOIYILLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(23), 100-106.
4. Urumbayeva, I. O. (2025, March). TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARHAS BOGLIQLIGI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).

5. Dadajonova, S., & Bozorova, G. (2025). CORRECT PRONUNCIATION FORMATION IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS (USING GERMAN AS AN EXAMPLE). International Journal of Artificial Intelligence, 1(1), 250-253.
6. Muxtarovna, Q. N. (2025, March). NEMIS VA O 'ZBEK TILLARI MISOLIDA KOMPLIMENTNING TILSHUNOSLIK VA MADANIYATSHUNOSLIKDAGI O 'RNI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).
7. ҚОДИРОВА, Н. М. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ Учредители: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан, (2), 85-99
8. Akbaraliyeva, N.G. (2024). TARJIMADAGI TIL VA MADANIYAT MUVOFIQLIKLARI. PEDAGOG , 7 (9), 135-137.
9. Urumbayeva, I. O. (2025, March). TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARCHAS BOGLIQLIGI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).